

9. Ібрагімов М. М. Філософія спорту в генезі історико-культурологічних студій та вітчизняних перспектив / М. М. Ібрагімов // Філософська думка. – 2014. – № 1.
10. Кириленко О. Інституціональні трансформації сучасного спорту : монографія / О. Кириленко. – Рівне : Геден Прінт, 2011. – 522 с.
11. Круцевич Т. Ю. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення : навч. посіб. / Т. Ю. Круцевич, Г. В. Безверхня. – К. : Олімп. л-ра, 2010. – 248 с.
12. Лэш Кристофер. Вырождение спорта / Кристофер Лэш // Логос. – 2006. – № 3 (54).
13. Люшен Г. Спорт, конфликты и мир / Г. Люшен // Спорт в современном обществе : сб. науч. м-лов. – М. : Физкультура и спорт, 1982. – С. 28–37.
14. Мазов Н. Ю. Смысловое и экзистенциальное измерение спорта / Н. Ю. Мазов // Медицина и образование в Сибири. – 2008. – № 3.
15. Теория спорта / [под ред. проф. Платонова В. Н]. – К. : Вища школа, 1987. – 423 с.
16. Шелер М. Философия мировоззрения / Макс Шелер // Избранные произведения. – М., 1994.
17. Kosiewicz J. Philosophy of Sport or Philosophical Reflection over Sport / J. Kosiewicz, Z. Krawczyk // Philosophy of Physical Culture : Proceedings of the International Conference held in Olomouc, Czech Republic, September 1–3, 1996. – Olomouc, 1997. – P. 9.

An attempt philosophical and anthropological analysis of the essential features of sports: sports, racing and entertainment in their interdependence. As an expression of the existential problems of nature and human existence is disclosed culturologist concept of “athlete’s body” and argues that it is, thanks to spectacular competitive game creates a unique artistic and body image and thus converts a single individual athlete’s body in a social and cultural phenomenon.

Keywords: *existentialism, philosophy of sport, anthropology, athletic body, game, competition, publicity, entertainment.*

УДК 141.13:159.933.63

ББК 87.3(0)32

Роман Пятківський

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СТАРОСТІ ПРЕДСТАВНИКАМИ РИМСЬКОГО СТОЇЦИЗМУ

Стаття присвячена теорії старості, яку розробили представники римського стоїцизму. У центрі дослідження – зміст запропонованих Луцієм Аннеєм Сенекою і Марком Аврелієм концепцій “досконалої” старості людини, у яких розкрито ключові принципи їхньої геронтософії. Філософія мислителів розглядається як важливе джерело становлення європейської геронтології в період античності.

Ключові слова: *геронтологія, літня людина, смерть, старість, стоїцизм.*

“Старість – не радість”, – стверджує українська приказка, натякаючи на складність фізичних і світоглядних випробувань, які підстерігають літніх людей на етапі буттєвого згасання. Однак ще напруженіше відчувається екзистенційна межовість геронтологічного полюса в умовах суспільної кризи, яка не вщухає і не лише відбирає в людини впевненість у надійних засадах власного існування, а й немов десакаралізує її, змушуючи наодинці протистояти життєвим випробовуванням. За таких обставин особливо непростою стає участь тих, хто перебуває в “тихому” віці. Демографічні звіти констатують невпинне зростання частки літніх людей у структурі населення України, а значить, відсоток тих, кому потрібно шукати відповідь на питання: як бути зі старістю? – надзвичайно високий. В умовах нестабільності й невпевненості в майбутньому це питання завчасно непокоїть і тих, хто лише наближається до горизонту старості.

Феномен старості завжди хвилював мислителів, які прагнули збагнути її таємницю, призначення й виробити правильне ставлення до цього непростого етапу життя. На нашу думку, особливо цінним геронтософським досвідом збагатив людство римський стоїцизм – мужня філософія, яка прагнула відверто говорити про життєві проблеми. “Що таке старість?”, “Як маємо її сприймати і зустрічати?”, “Як жити в старості?”, “Чи можна до старості та смерті приготуватися заздалегідь?” – ці та інші геронтологічні

питання неодмінно цікавили Луція Аннея Сенеку, Епіктета, Марка Аврелія, які філософствували в колі практичних питань етики. Ознайомлення української громадськості з їхніми поглядами на часі й з огляду на те, що діяльність зазначених представників Пізньої Стої тривала в умовах невщухаючих політичних криз, спричинених зміною форми державного правління (республіки на імперію), і хаотичних метаморфоз політичних симпатій і настроїв, глибокої соціальної, економічної та етичної диференціації населення, що робило незворотним процес поступового занепаду звичного античного світобачення й способу життя. Відчутне зниження зацікавлення загалом питаннями процвітання суспільної системи й турботи про благо кожного громадянина, які аксіомою сприймалися в умовах попереднього полісного колективного існування, запанування атмосфери тривоги, страху, невпевненості в завтрашньому дні, породжувало в особи почуття залишеності й безпорадності, нерідко замикаючи її в полі індивідуального життя, змушуючи самостійно виробляти власний кодекс моральних засад, не сподіваючись на допомогу держави, яку очолювали посадовці суперечливих особистісних якостей. Як слушно відзначає А. Міронов, у цей історичний період римська філософія “намагається допомогти людині пізнати саму себе, визначити місце в соціальному просторі, підказати способи вирішення конфліктів” [1, с.100].

На жаль, римську філософію досліджують не так часто, як вона цього заслуговує. Ще менше публікацій присвячено спеціальним темам, які піднімалися її представниками. Осмислення феномену старості у творчості римських стоїків не є винятком. У контексті загального історико-філософського аналізу феномену старості позицію представників римського стоїцизму згадують у своїх публікаціях, зокрема, Т. Карсаєвська, Т. Полькіна, О. Тополь [2]. Більш цілісно розкриває творчість римських стоїків як джерело античної геронтології Н. Рибаківа [3]. Світоглядні принципи, на основі яких представники напругу обґрунтовували належний спосіб життя людини, аналізували А. Богомолів, А. Содомора, Р. Паранько, В. Сапов, А. Міронов та інші дослідники.

Тож мета нашої статті – окреслити загальні засади та зміст ключових у римському стоїцизмі геронтологічних концепцій Луція Аннея Сенеки (4 р. до н.е. – 65 р. н. е) і Марка Аврелія (121–180 рр.).

До теми старості в римській філософії зверталися неодноразово. Так, за декілька десятиліть до її осмислення Сенекою геронтології присвятив свій трактат “Про старість (Катон Старший)” Марк Туллій Цицерон (106–43 рр. до н. е.), світоглядна позиція якого сформувалася частково під впливом стоїчної філософії. Розглядаючи старість як частину життя людини, що протікає згідно із законами природи, філософ ставить її перебіг у залежність від характеру особи: її ставлення до себе, оточуючих, а також смерті й випробувань, які неодмінно підстерігають літню людину. Однак Цицерона, переконаного речника активного способу життя громадянина, найбільше цікавить можливість продовжувати в похилому віці займатись корисними для громади справами, насолоджуючись здобутим унаслідок добродесного життя авторитетом, який мислитель проголошує “вінцем старості” [4, с.23]. Тому розраду в цю пору Цицерон пропонує шукати в заняттях науками, управліннях у доблесті, помірній праці (бажано на землі), передачі свого досвіду молоді, поміркованих потребах і насолодах. Усе це допоможе старому підтримати здоров’я тіла, розуму й духу, насолоджуючись дозволенням, яке приносить старість. “Людина, яка завжди живе своїми заняттями й трудами, не відчуває, як до неї підкрадається старість; так вона старіє поступово й непомітно, і її вік не переломлюється раптово, а згасає впродовж тривалого часу” [4, с.17]. Зрештою, на переконання філософа, “визначеної межі для старості нема, і в цьому стані люди повноцінно живуть, доки можуть творити й звершувати справи, пов’язані з виконанням їх обов’язку, і зневажати смерть” [4, с.26]. Не випадково мислитель зображає старість в

образі “заключної сцени життя”, яка має задовольняти, а не втомлювати. У будь-якому випадку, життю, прожитому спокійно, чисто й красиво, Цицерон віщує тиху й легку старість. Припущення ж безсмертя душі робить його теорію старості ще більш оптимістичною.

На відміну від Цицерона, який осмислює старість літніх людей як громадян, геронтософія Сенеки будується на більш індивідуалістичних засадах, адже, на переконання мислителя, “кожен поручений в опіку самому собі” [5, с.545]. Така позиція засвідчила появу в римському світогляді вже згадуваних змін, що наростали в імперський період.

Сенека переконаний, що людське життя на будь-якому етапі залежить від уміння особи сприймати необхідний порядок речей, жити в злагоді з божественною й розумною природою. Усе йде в межах свого часу: мусить народитися, зрости, згаснути. А тому “не знайдеш чогось такого, що не мало б своєї старості: хоч і різними проміжками, та до одного кінця веде природа геть усе, що існує” [5, с.242]. Вік людини є лише оманливою, короткочасною крихтою в часовому коловороті, а старість – лише одне з кілець, у чергуванні яких і спливає життя.

Однак, хоч кожен віковий період і має свій стан, до якого людина змушена пристосовуватись, вона все ж залишається собою. Тому тему старості Сенека розкриває в контексті своєї цілісної концепції людини, яка, незважаючи на переслідування смертю, “йде до себе”.

За визначенням Сенеки, “старістю називаємо втомлений, а не виснажений вік”, у якому кривду насамперед схильне відчувати тіло, а не душа, для якої ця пора – сам розквіт [5, с.108]. Стоїк не схильний розглядати старість песимістично. “Свою найбільшу радість усяка насолода відтягує насамкінець, – зауважує філософ. – Найприємніший є вік похилий, який ще не дуже стрімко спішить до небуття. Певну насолоду, гадаю, знає навіть той вік, що торкнувся вже своєї останньої межі. Замість утіх принаймні втішаємося тим, що не відчуваємо в них жодної потреби” [5, с.63]. Хоч вік старості недовгий, однак його достатньо, щоб і в ньому людина могла проявити себе гідно й мужньо, адже “життя неминуче видається коротким лише для тих, хто міряє його пустими, отже, безконечними насолодами” [5, с.287].

Римський стоїк шкодує, що людині не завжди вдається зустріти й провести старість спокійно. Цьому перешкоджають не стільки доля, скільки страхи, що залишаються, а інколи й примножуються. Серед найсильніших – страх смерті, породжений жагою до життя. Однак філософ вважає ганебним для старої людини “такий неспокій на самому порозі спокою”.

Прагнучи звільнити людину від переживань, Сенека у своїх творах часто звертається до проблеми смерті. Зокрема, він наводить багато аргументів, які спростовують доцільність страху перед нею.

Насамперед, нагадує Сенека, смерть є частиною всесвітнього руху, рівною й нездоланною необхідністю в ланцюзі послідовностей усіх речей, до яких належить і людина. Життя дане з умовою смерті, а тому “відколи ти народився, відтоді й простуєш до смерті” [5, с.44]. Будучи справедливою до всіх, смерть знаходиться поза межами всякого зла, а значить – поза межами страху перед усяким злом. Те, що людині велить світова необхідність, вона має сприймати мужньо, втішаючись тим, що смерть ні до кого не приходиться двічі. “Її справді треба було б жахатися, коли б вона могла залишитися з тобою, – заспокоює Сенека. – Але вона – іншого не буває – або ще не прийшла, або вже відійшла” [5, с.42]. Зрештою, близька смерть навіть незагартованому вже самою своєю неминучістю додає мужності.

По-друге, смерть як небуття й безтурботність є однаковим станом до життя й після нього. “Хіба не матимеш за останнього дурня того, хто б запевняв, що ліхтареві

гірше тепер, коли його згасили, ніж тоді, коли його запалювали? – риторично запитує Сенека. – Так і нас то запалюють, то гасять” [5, с.176]. Зрештою, вважає філософ, смерть – “або кінець, або перехід”, а тому “я не боюсь завершити своє буття, бо то все одно, що не почати його. Не боюсь також перейти в інший стан, бо ніде не буду в такій тісноті” [5, с.212]. Смерть, якої людина так жахається й сахається, “лише перериває життя, але не вириває його з коренем”, а тому, з надією повернутись, особа повинна відходити зі спокійною душею.

По-третє, Сенека переконаний, що в більшості випадків справжньою причиною людських страждань і страхів є не дійсність, а лиш уява. Особу майбутнє й минуле мучать частіше, ніж теперішнє. Вона схильна біль і біди, яких ще нема, а можливо, і не буде, збільшувати, надумувати або випереджати. Сенека радить не бути нещасним передчасно, сподіватись на краще, адже “якщо боятись усього, що може статися, то наше життя втрачає свій сенс, а нещастя – свої межі” [5, с.67]. Римський стоїк звертає увагу на те, що ні немовлята, ні діти, ані ті, хто несповна розуму, не бояться смерті. “Тож велика ганьба для тих, хто розумом не може спромогтись на ту безтурботність, до якої інших привела глупота”, – вважає він [5, с.134]. Стверджуючи, що в самій смерті муки небагато, Сенека погоджується із думкою, що коли вмирання в чомусь і є прикре й страшне, то винен у тому той, хто вмирає, а не смерть [5, с.119].

По-четверте, бажання відтягнути смерть і довго жити для людини означає бажати собі більших і триваліших нещасть (адже “удари фортуни” на старість неминуче впадуть), а також довше бути свідком багатьох злочинів. “Довго вмирати не означає жити, – стверджує Сенека. – Важливим є те, чи проживеш добре, а не те, чи довго. Утім, те життєве добро, благо, часто полягає, щоб прожити недовго” [5, с.134]. Порівнюючи життя із байкою, Сенека критерієм її оцінки проголошує не тривалість, а якість кінцівки. На його думку, захоплення заслуговує той, у кого смерть вихопила душу, так і не скаламутивши її страхом.

По-п’яте, “смерті саме тому не слід боятись, що завдяки їй ми взагалі нічого не повинні боятись” [5, с.103]. Адже вона кладе край усім бідам, переживанням і бажанням. Тому усвідомлення минулості – підстава спокійного й достойного життя особи. Людина не повинна надмірно жадати або ненавидіти ні життя, ні смерть, бо нагадуватиме тих нещасливців, які “не хочуть жити, але й померти не годні” [5, с.43].

По-шосте, завдяки смерті людина може почати цінувати відведений на життя час, зрозумівши, що “день – це крок життя”. “До того ж ніхто не є вже настільки старим, щоб не мав права сподіватись хоча б ще на один день”, – оптимістично зауважує Сенека [5, с.63].

Нарешті, заперечуючи образ смерті як урвища, римський філософ порівнює її з гаванню, у яку заходить людина наприкінці, “пропливши своє життя” [5, с.233]. Тому кожен має бути вдячним божественній природі за старість і смерть, які дарують відпочинок трудівнику після бурхливого життя.

Щоб не лякатися смерті, яка й так завжди поблизу, Сенека радить людині постійно думати про неї. Ці згадки робитимуть її вільною, адже “хто навчився вмирати, той відучився слугувати” [5, с.110]. Зневажаючи смерть, позбувшись страху перед смертю, особистість упевненіше виривається з полону печалі.

Таким чином, не вважаючи смерть ні благом, ні злом, Сенека закликає сприймати її як необхідну частину життя, при цьому підкреслюючи, що непомітний відхід у старості, хоч і не залишає людині надії, з-між усіх видів смерті є не лише найдовшим, а й лагіднішим [5, с.109, 119]. До смерті наближає нас не старість, а однаковою мірою кожен день, смерть “скльовує нас, а не поглинає” [5, с.539]. Позитивом же старості є те, що в похилому віці людина найбільш схильна відчувати божественне походження своєї безсмертної душі. Недуги тіла немов проганяють стару людину геть, нагадуючи, що

вона “замешкала у чужій оселі”. Саме на “тихому” етапі життя людина найчастіше замислюється над вічністю: “адже хто пам’ятає, звідки прибув, той знає, куди відходить” [5, с.539].

Наголошуючи на тому, що життя людини завжди триває в часі теперішньому, Сенека розглядає питання належного буття в старості. “Вік людини належить до тих речей, що поза нами: скільки проживу – це не від мене залежить; як проживу – від мене”, – заявляє мислитель [5, с.390].

Сенека закликає полюбити свою старість. “Багата втіхами й вона, якщо лише знаєш, як нею користуватись, – стверджує він. – Плоди найсмачніші, коли минаються” [5, с.63].

Порівнюючи старе тіло із кораблем, який усе більше розпадається, філософ підкреслює важливість для літньої людини бути мудрим керманічем свого життя, адже радісна й сильна духом особистість зможе “приспособити до плавання все те, що лишилось від судна” [5, с.118].

Поступово згасаючи, людині важливо не відхилятися від дороги, яку вказують природа і розум, щоб “не гребти проти течії”. Вона має, не турбуючись питанням залишку часу, дивитися на кожен день як межу життя, роблячи його цілісним, повним, “своїм”, дбаючи не стільки про те, щоб завершити все розпочате, а щоб робити все правильно. “Хто щодня викінчує своє життя, як митець – малюнок, тому час не потрібен”, – переконує Сенека [5, с.450].

Рухаючись вибоїстою дорогою життя, яке є “річчю не вельми делікатною”, старий має зневажати майбутнє й удари фортуни, урівноважено сплачувати “накладену на смертних данину”. Примирення із загрозою смерті, веселість духу й віра в краще й довше вікування допоможуть йому стерпіти будь-які недуги тіла й умови життя. “Найкраще перетерпіти те, чого ти не в силі виправити, і, не ремствуєючи, супроводжувати бога, з чієї волі все відбувається, – радить Сенека. – Поганий той вояк, що йде за вождем похнюпившись” [5, с.476].

Стоїк переконаний, що людина на будь-якому етапі життя повинна прагнути мати лиш необхідне, яке дорого не коштує, тоді як “надмір вимагає багато поту”. Старому ж, на думку Сенеки, взагалі потрібно небагато: якби мало він не мав, все ж запасів на дорогу залишається більше, ніж самої дороги [5, с.276]. Літня людина не повинна перейматися накопиченням багатства, адже “природа пильнує, щоб ми як прийшли голими, так голими й вийшли” [5, с.458]. Достатнє для життя вона завжди знайде під рукою. Їй залишається багати долю лише про здоров’я.

Вважаючи діяльність змістом і обов’язком життя, яке без мети перетворюється на блукання, Сенека радить людині проявляти активність і в старості, поринувши в близькі їй заняття. Однак при цьому їй необхідно “приміряти тягар до своїх сил” і не забувати про важливість дозвілля.

Не оминає Сенека й питання співжиття старого з близькими. Людина, яка стала другом собі, не тільки не почуватиметься самотньою, але й неодмінно буде другом для інших. Живучи зважено, корисно та з любов’ю, старець, що обрав добре життя, виказує свою щедрість тим, з ким перебуває. “Адже добродісна людина повинна жити не доти, поки приємно, а поки треба, – переконаний Сенека. – Хто ні дружини, ні приятеля не цінує настільки, щоб заради них затриматися при житті, а вперто пориватиметься вмерти, той просто пестій” [5, с.462]. Однак це не означає, що людина похилого віку, захопившись турботами інших, повинна відмовитись від чистого сумління, поміркованості й заслуженого спокою. “Яка то глупота – опікуватись майном свого спадкоємця, відмовляючи собі в усьому, щоб через велику спадщину він із твого приятеля став твоїм ворогом! – вигукує Сенека. – Адже що більше отримає після тебе, то більше радітиме твоїй смерті” [5, с.555].

Філософ переконує, що особистість своїм способом життя має шукати не слави, а визнання. Уникаючи юрби, не наслідуючи чужі зразки, вона повинна завжди прагнути залишатися собою. “Постав перед собою таку вимогу: яким ти вирішив бути спочатку, таким протривати до кінця, – закликає римський філософ. – Зроби так, щоб тебе хвалили, а не зможеш – то щоб хоч пізнавали [5, с.541].

Для цього літня людина, зберігаючи спокій, повинна жити за власною природою, “бути постійною при непостійній долі”, прихильною до себе, старатись не гніватись і не розчаровуватись у собі, адже “ті, хто не вміє володіти собою і життя мають якесь каламутне, розбурхане” [5, с.471].

Розуміючи всю складність життя у старості, Сенека закликає готуватися до неї й до смерті заздалегідь, виховуючи в собі цупкий розум, правильні нахили й сильний дух. Завчасно виправити себе, здобути свободу від всього тимчасового й уявного людині, на переконання римського стоїка, здатні допомогти міркування й заняття філософією, які виправляють і вигострюють душу, схиляючи її до благородних занять, відволікаючи від зла, спрямовуючи на просту дорогу вслід за природою, відновлюючи колишню цілісність. Як наголошує Сенека, “філософія ліпить, вивершує нашу душу, упорядковує життя, керує нашими діями, вказує, чим треба займатися, що – відкинути; сидить за кермом і дбає, щоб не пливли наосліп ті, хто шукає дороги серед непевних хвиль. Він застерігає: занедбавши її, ніхто б не міг жити без ляку, без турбот” [5, с.77].

Таким чином, Сенека розглядає старість як час, упродовж якого людина здатна втішатися повнотою життя і, отримавши владу над собою, повернути своїй душі притаманне їй добро.

Знайомлячись із поглядами на старість видатного римського імператора-стоїка Марка Аврелія, погоджуєшся із тими дослідниками, які унікальну цінність його філософії вбачали не стільки в новизні ідей, скільки у вражаючому досвіді їх апробації впродовж власного життя. “Нотатки імператора – це радше засновані на філософії стоїцизму (з принагідними запозиченнями з інших філософських систем) вправи, своєрідна письмова аутопсихотерапія, спрямована на відшукання душевної рівноваги, на подолання залежності від людської opinio, на боротьбу зі страхом смерті”, – слушно зауважує перекладач творів мислителя Р. Паранько [6, с.13]. І справді, у темі старості Марка Аврелія знаходимо багато роздумів, співзвучних із згаданими поглядами Цицерона й Сенеки. Однак у цього більш пізнього мислителя спостерігаємо цікавий синтез: старість він розглядає рівнозначно як з позиції інтересу держави, так і враховуючи індивідуальне право особи на своє унікальне буття. Марк Аврелій вважає, що людина повинна на кожному етапі власного життя щиро зіграти накинута долею роль, одночасно сповнюючи обов'язок перед близькими, Римом, Всесвітом, собою. “... Прямуй за природою, і своєю власною, і спільною, адже в них – одна дорога”, – таке своєрідне кредо мислителя [6, с.60]. Одночасно філософія життя в нього звучить найбільш фаталістично з-поміж усіх представників Пізньої Стої.

На переконання Марка Аврелія, все сповнене промислу богів і не стається всупереч природі. Тому розум людини в літах не повинен миритись із залежністю від чужих думок, “смикатися на мотузочках протисупільних та неприродних поривів”, проклинати свою теперішню долю й жахатися майбутньої. Людина, життя якої добігає кінця, має навчитися поважати себе, “чинити свобідно і правосудно”, не позбавляти себе дозвілля. Примирившись із природним плином Всесвіту, вона повинна слухатись розуму і власного досвіду, полишивши спрагу до книжок, “щоб коли вмиратимеш, не ремствувати, а сумирно, правдиво й від щирого серця дякувати богам” [6, с.37].

На жодному з періодів життя особа не повинна боятися смерті, яка є “догідним ділом природи” і не містить жодного зла. Смерть не лякає філософа, бо він розуміє її тільки як розпад елементів, з яких складається кожна жива істота: “Я складаюся із

причинного й матеріального, і жодне з них не обернеться в небуття, бо жодне з них із небуття не постало” [6, с.64]. А тому “чини, говори, мисли як той, хто здатний цієї ж миті попроситися з життям”, – закликає Марк Аврелій [6, с.36]. Головне завдання людини – стежити за порухами власної душі й, тримаючись визначеної мети, не зволікати, цінуючи кожную мить і поспішаючи, щоб не втратити “здатність брати речі на ум і за ними устежувати”.

На думку Марка Аврелія, здатність відчувати природний плин Всесвіту дозволяє побачити в літніх людях “немовби вершину досягнутої вроди” [6, с.43]. На цьому етапі, як і впродовж усього життя, людина має чисто й спокійно любити й вітати все, що їй “напрядено”, продовжувати стверджувати чесноти лагідності, мужності, правдивості, вірності, простоти й самодостатності. “Завше біжи коротким шляхом (а короткий шлях – той, що за природою, де і слова, і діло – найздоровіші): цей засновок звільняє від трудів і від походів, від усяких уряджень і тонкощів”, – засвідчує стоїк [6, с.59].

Філософ єдиним плодом земного віку вважає “чесне налаштування й суспільні діла” [6, с.75]. Тому, не забуваючи про себе, прагнучи стати доброю, людина має завжди чинити лише те, що їй підказує “царський і законодавчий глузд” задля добра людей, з якими вона творить Ціле. При цьому особа завжди повинна залишатись активною при нечисленності діл. “Люби те маленьке ремесло, якого навчився, і в ньому шукай супокою; а решту свого життя проживи так, щоб, доручивши богам нагляд за всім, що твоє, не стати ні рабом, ні тираном для жодної людини”, – повчає Марк Аврелій [6, с.55]. Він вірить, що життя такої людини-громадянина протікатиме рівно в кожному віковому пору.

На переконання Марка Аврелія, людина будь-якого віку може прожити життя наново, кинувши свіжий погляд на ті речі, що вже бачила, а тому її життя зберігає неповторну цінність аж до смерті. Однак вона повинна вміти вдовольнитися конкретним станом і насолоджуватись усім, що має тепер. “Гляди всередину: там – джерело благ, яке битиме доти, доки з нього черпатимеш”, – запевняє мислитель, підкреслюючи самодостатність людини [6, с.89].

Одночасно імператор-стоїк застерігає, що “життя – то радше боротьба, ніж танок”, а тому людина повинна бути готовою несхитно вистояти перед всіма випробуваннями, пам’ятаючи, що “щасливе життя полягає в малому”. Упродовж всього відведеного долею часу людина має здобувати довершену вдачу, властивістю якої є “кожен день вивершувати, наче останній: не побиваючись, не терпнучи, не лицемірячи” [6, с.89]. Обравши за провідника власний розум, шануючи чесноти, людина не шукатиме усамітнення чи велелюддя, а “житиме так, щоб не гнатися й не втікати” [6, с.46].

У Марка Аврелія знаходимо надихаючий образ гідної старості. “Отож, – пише імператор-любомудр, – коли станеш на виході, то все покинеш, а пошануєш тільки те, що в тобі є божественного, – свою керівну частку; і не боятимешся, що твоє життя закінчується, а боятимешся, що ти ще й не починав жити за природою. Тоді-то станеш людиною, гідною Всесвіту, що її породив, а перестанеш бути чужинцем у власній вітчизні; перестанеш дивуватися, наче з несподіванки, із тих речей, які стаються щоднини; перестанеш залежати від того й від сього” [6, с.133].

Як бачимо, Марк Аврелій закликає людину в пору старості жити незворушно й шляхетно в мирі із собою, любити те, що їй вділено, покинути клопоти й старання, бажати хіба що “прямувати рівною дорогою закону і, отак прямуючи, йти вслід за богом” [6, с.117].

Таким чином, римські стоїки, глибоко пізнавши феномен старості, розглядали її як повноцінний і важливий етап людського життя, упродовж якого людина як розумна істота має продовжувати напружено шукати своє власне благо – вільну, піднесену й

чисту душу, яка підпорядковує собі все, сама ж нічому не підпорядкована. Проголошені мислителями геронтософські ідеї збагатили скарбницю світової теоретичної антропології, ще раз продемонструвавши, що філософія може бути “помічною і корисною” для людини в кожному пору її життя.

1. Міронов А. В. Тема подолання самотності у римській філософії / А. В. Міронов // Гілея : Науковий вісник : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 99–107.
2. Тополь В. В. Концепції старості в античній філософії: онтологічний вимір / В. В. Тополь // Гілея : Науковий вісник : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 76 (№ 9). – С. 170–172.
3. Рыбакова Н. А. Об античных истоках геронтологии / Н. А. Рыбакова // Развитие личности в системе непрерывного гуманитарного образования : материалы науч.-практ. конф., Екатеринбург, 22 марта 2000 г. – Екатеринбург : Банк культурной информации, 2001. – С. 76–86.
4. Цицерон. О старости / Цицерон; [пер. В. О. Горенштейн] // О старости. О дружбе. Об обязанностях / Цицерон; отв. ред. С. Л. Утченко. – М. : Наука. – С. 7–30.
5. Сенека Луцій Анней. Моральні листи до Луцілія / Сенека Луцій Анней; [пер. А. Содомори]. – К. : Основи, 1999. – 603 с.
6. Марк Аврелій. Наодинці з собою: Роздуми / Марк Аврелій; [пер. Р. Паранько]. – Львів : Літопис, 2007. – 212 с.

The article is devoted to the theory of old age, which was developed by representatives of the Roman stoicism. The conceptions of “perfect” old man, which were proposed by Lucius Annaeus Seneca and Marcus Aurelius are in the center of research. Their philosophy is explored as an important source of the European gerontology’s becoming during the period of Antique philosophy.

Keywords: gerontology, old man, death, old age, stoicism.

УДК 273.1

ББК Э 371.2

Володимир Сабадуха

ГНОСТИЦИЗМ ЯК ДЖЕРЕЛО КОНЦЕПЦІЇ ЧОТИРЬОХ РІВНІВ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

У статті проаналізовано духовні засади та внесок гностицизму у філософську антропологію. Виявлено, що в цій релігійно-філософській концепції запроваджено принцип духовної ієрархії людей і виділено три рівні їхнього розвитку: соматичні, психічні та пневматичні. Доведено, що стрижневою ідеєю гностицизму є концепція духовного розвитку людини. Запропоновану гностицизмом ідею рівнів удосконалення людини можна вважати одним із джерел концепції чотирьох рівнів духовного розвитку.

Ключові слова: гностицизм, онтологія, пізнання, самопізнання, досконалість, соматичні, психічні, пневматичні, духовна обраність.

В умовах антрополого-глобальної катастрофи зростає інтерес до світоглядних систем. Філософи намагаються знайти підґрунтя для подолання сучасного внутрішнього й зовнішнього хаосу, що змушує переосмислювати духовні засади буття, шукати нові світоглядно-етичні системи. На наш погляд, однією з причин сучасної кризи є ігнорування принципу духовної ієрархії, що знайшло відбиття в концепті “кожна людина – особистість”. Уважаючи це твердження шкідливим, автор запропонував ідею чотирьох рівнів духовного розвитку людини. Індивід у процесі інтелектуально-психологічного й морального зростання може пройти, а може й зупинитися на одному з чотирьох рівнів розвитку: залежна людина, посередня, особистість і геній [14]. Концепція сформульована на основі ідей світових і європейських (Конфуцій, Платон, М. Екхарт, І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель, М. Шелер, А. Маслоу), українських (І. Вишенський, Г. Сковорода, Леся Українка, В. Липинський, Д. Донцов, Є. Маланюк), російських (М. Бердяєв, Д. Мережковський, М. Лоський) та інших філософів, істориків, психологів, поетів. Незважаючи на те, що запропонована концепція ґрунтується на поглядах